

*Над океаном веселка відкрила
Вільні шляхи до найдаальших устод.
Вітер Історії в наші вітрила!
Зайвся з колін упослідженій лод!
З капітани Миколоти Руденка*

Альманах УНСоюзу 2019

Павло ГАЙ-НИЖНИК

АКТ ЗЛУКИ- КРОК ДО СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Ідея Соборності генетично закладена в українцях з давніх давен. Від часів феодального дроблення Київської Русі вона стала однією з заporук збереження нашої державности та національного самоусвідомлення. У найважчі часи національної історії найкращі сини України-Русі озброювалися нею для боротьби з ворогами. Сама ж ідея соборности немислима без ідеї державности, без національного поступу. Великі провідники України – Володимир Великий і Ярослав Мудрий, Володимир Мономах і Ярослав Осмомисл, Роман Мстиславич і Данило Галицький, Богдан Хмельниць-

кий і Іван Виговський, Петро Дорошенко і Іван Мазепа в різні часи й за різних історичних обставин намагались втілювати її в життя. Після втрат державної самостійності та ознак державної організації, в нашому народі ніколи не згасала ватра надії на відновлення державотворчого життя і почуття належності до великої соборницької та єдинокровної нації.

Навіть будучи поділеними між кількома чужинними державами, українці завжди вірили і сподівалися на національне об'єднання. Найсвідоміші з нас боролися й жертвували життям за здійснення цих мрій та сподівань.

Через понад століття після знищення Гетьманщини український народ був поділений між двома імперіями – Австро-Угорською та Російською.

Революційний 1917 рік знищив російський царат, і українці, поряд з іншими народами, отримали історичний шанс відновити власну державність. На теренах Наддніпрянщини постала Українська Народна Республіка, яка вже наступного (1918-го) року IV Універсалом Центральної Ради і на мирових переговорах в Бересті з країнами Почвірного блоку чітко заявила про соборницьку перспективу своєї державної політики. Українська Держава, що наприкінці квітня 1918 року змінила УНР, у формі Гетьманату оголосила соборність історично-етнографічних земель офіційним курсом державотворчого поступу. Соборницька концепція Гетьмана Павла Скоропадського ставила за мету і була спрямована на об'єднання в єдиній Українській Державі Бессарабії, Придністров'я, Берестейщини, Гомельщини, Стародубщини, Курщини, Білгородщини, Рильщини, Донщини, Кубані, Криму, Холмщини, Карпатської України, Буковини, Підляшшя, Східньої Галичини.

Національно-визвольний рух набирив потуги і на західноукраїнських землях. Революція 1918 року в Австро-Угорщині посилила надії українців Наддністров'я на здобуття права власного самовизначення, а факт існування державности на Великій Україні надавав їм впевненості у неминучості об'єднання нації в єдиній Українській Соборній Самостійній Державі.

6 жовтня 1918 року на урочистому відкритті Державного Українського університету в Києві велике враження на присутніх справила коротка промова представника західньоукраїнських земель, члена австрійського парламенту д-ра Льонгіна Цегельського,

який зокрема виголосив: „Переповнене моє серце почуттям радості і тріумфу! Сьогодні положено найкращий камінець під будучину українського народу. Українська нація прилучилася до європейської культури, і це прилучення є найкращою запорукою, що Україна не загине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, галичан, до себе...”. Злука двох частин одного народу закономірно мусила настати, її передчуття вже віяло у повітрі.

Тим часом, 18 жовтня 1918 року, у Львові зформувалася Українська Національна Рада (УНРада) на чолі з Євгеном Петрушевичем, яка взяла у свої руки провід національно-визвольним рухом у західньоукраїнських землях. Наступного дня (19 жовтня) вона проголосила, що Східня Галичина, Північна Буковина та Закарпаття, які „створять цілісну українську територію, уконститууються... як Українська держава”.

1 листопада 1918 року у Львові перемогло збройне повстання, внаслідок якого заступник урядового намісника Галичини та делегація УНРади підписали акт про передання останній всієї повноти влади. З листопада 1918 року на 10-тисячній українській маніфестації в Чернівцях УНРаді було передано всю повноту влади на Буковині. Листопадовий чин, цей державотворчий переворот на наших західніх землях, змобілізував і об'єднав та згармонізував галицьких українців, тобто всі їхні партії, в одну українську державницьку громаду, чого не можна було ніяк довершити на Великій Україні. Українці Галичини одразу ж заявили про намір творити національну державність і інкорпоруватися у єдину соборну структуру з Гетьманатом, який існував тоді на Великій Україні. Перші листівки учасників листопадового чину заявляли про проголошення на західних землях „Української Держави”, адже саме таку офіційну назву мала гетьманська держава по обидва береги Дніпра зі столицею в Києві. Проте перебіг зовнішніх військово-політичних обставин і внутрішньої соціально-політичної ситуації кардинально змінили шлях об'єднавчих тенденцій і намірів усіх суб'єктів тогочасного українського політикуму.

Тим часом на Наддніпрянщині радикальна соціалістична опозиція готувалася до повалення Гетьманату П.Скоронадського. 5 листопада УНРада вислала у Київ двох представників (О.Назарука і В.Шухевича) щоб встановити контакт з гетьманським урядом і

визначитися щодо якнайшвидшого об'єднання західньоукраїнських земель з Надніпрянською Україною.

6 листопада 1918 року Осип Назарука та Володимира Шухевича прийняв Гетьман П.Скоронадський. Делегати просили в голови Української Держави допомоги у протистоянні полякам. Уряд Гетьмана виділив з державної скарбниці графою надзвичайних видатків в допомогу Західній Українській Республіці 6 млн. крб., кілька вагонів одягу, взуття, зброї, цукру, 10 млн. австрійських крон. Крім того, нелегально в розпорядження Української Галицької армії (УГА) було надано легунську сотню, а також перейти кордон на допомогу ЗУНР було запропоновано й корпусу Січових Стрільців. Проте останні відмовилися стати в обороні своїх земляків, бо вже були втягнуті у підготування протигетьманського заклоту.

В один і той самий день – 13 листопада 1918 року – постали і Директорія, і нова держава – Західньо-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Під тиском поляків УНРада (законодавчий орган) і Державний Секретаріат (уряд) ЗУНР переїхали зі Львова до Тернополя, а потім – до Станіславова. Незважаючи на складне становище обох нових національних державних утворень, їхнє керівництво не залишало справи об'єднання України. Провідна роль у цій історичній справі належала діячам Наддністрянської України. Розуміючи, що воз'єднання могло реалізовуватися тільки на ґрунтовних правових засадах, Державний Секретаріат ЗУНР виробив проект попереднього договору і послав до Директорії, яка перебувала в той час у Фастові, делегацію (Д.Левицького і Л.Цегельського). Після докладного обговорення цього проекту Директорія і делегація ЗУНР 1 грудня 1918 року підписали Передвступний договір, в якому говорилося: „Західньоукраїнська Народна Республіка заявляє цим непохитний намір злитися в найкоротшій часі в одну велику державу з Українською Народною Республікою, значить, заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усею своєю територією і населенням як складова частина державної цілісності в Українську Народну Республіку... Правительства обох Республік уважають себе зобов'язаними сю державну злуку можливо в найкоротшій часі перевести в діло, щоб обі держави утворили справді одну неподільну державну одиницю...” Від імені Директорії цей договір підписали В. Винниченко, О. Андрієвський, Ф. Швець, С. Петлюра, а від імені уряду ЗУНР –

Л.Цегельський і Д.Левицький. При цьому належить зауважити, що ЗУНР зберігала за собою права „територіяльної автономії, котрої межі означить, в хвилі реалізації злуки обох республік в одну державну цілість, окрема спільна комісія, за ратифікацією її рішень компетентними правительственними державними органами обох Республік. Тоді, – як акцентував В.Винниченко, – також установлені будуть умовини злуки обох Держав”.

14 грудня 1918 року гетьман П.Скоропадський зрікся влади, а вже 19 грудня 1918 року до Києва урочисто в'їхала Директорія. На історичній арені знов була відновлена Українська Народна Республіка. По той же бік Збруча 3 січня 1919 року на сесії УНРади у Станіславові було прийнято Ухвалу „Про злуку Західньоукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою” в „одну, одноцільну, суверенну Народню Республіку”, тобто ратифіковано Фастівську угоду від 1 грудня 1918 року.

На тому ж таки засіданні УНРади було також обрано делегацію у кількості 65 осіб на чолі з Л.Бачинським. Делегація, складена з представників Галичини, Буковини і Закарпаття, прибула до Києва 16 січня і взяла участь у спільних засіданнях Директорії і Ради Народніх Міністрів УНР.

11 січня 1919 року газети опублікували офіційне звернення голів усіх гілок влади ЗУНР до Директорії УНР з повідомленням про ратифікацію Західньою Україною фастівських домовленостей.

Слід вказати й ще на один немаловажний момент, про який, зазвичай, забувають наші сучасники. Ідея соборности українських земель охопила у ті часи не лише Велику Україну і терени власне ЗУНР (Галичину, Лемківщину, Холмищину, Підляшшя, Буковину, Прикарпаття, Західне Поділля тощо), але й Закарпаття. 21 січня 1919 року у Хусті 420 делегатів Всенародних Зборів українців Закарпаття (т.зв. Угорської Русі) ухвалили „З'єдиненне... з Соборною Україною” і просили, „щоби українське військо обсадило комітати, заселені Українцями”. Проте, таке легітимне і правове рішення не було втілено в життя, позаяк невдовзі чужоземні (чеські та румунські) війська окупували територію Закарпаття.

Принагідно нагадаємо, що румунські війська ще до кінця листопада 1918 року здійснили окупацію українських Буковини та Бессарабії. Приводом до інтервенції послужили окремі статті Версальської та Сен-Жерменської мирних угод між Антантою

і Центральними державами, відповідно до яких західньо-українські землі передавалися на автономних засадах тим національним державам, які утворилися на терені колишньої Австро-Угорської імперії.

22-24 січня 1919 року за сценарієм Івана Огієнка у Києві відбулися всенародні свята з нагоди річниці IV Універсалу УНР і народження Соборної України. З цього приводу Директорія видала Універсал, у якому говорилося: „Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України – Західньо-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Надніпрянська Велика Україна...”. Представниками від ЗУНР на святі були Л. Бачинський, Л. Цегельський та С. Вітвицький.

Ідея Соборности українських земель стала дійсністю.

22 січня 1919 року о 12 годині у Києві на Софіївському майдані у святковій атмосфері (день був оголошений вихідним) відбулася урочиста церемонія Злуки. У присутності багатьох тисяч людей Л.Цегельський зачитав Ухвалу УНРади від 3 січня, а священик П.Корсунський оголосив Універсал Директорії.

До складу Директорії було введено голову УНРади Євгена Петрушевича. Після об'єднання ЗУНР ставала Західньою областю УНР (ЗО УНР), а золотий лев на блакитному тлі як герб ЗУНР поступився тризубові. Було вирішено, що Деклярацію про злуку мали ухвалити Установчі збори, які передбачалося скликати найближчим часом з території всієї України. До того часу ЗО УНР залишалася при власних законодавчих і адміністративно-виконавчих органах влади – УНРаді й Державному Секретаріаті. Було погоджено військове командування на фронтах, введено спільну валюту, створене окреме міністерство для справ ЗО УНР, а також обрано спільну делегацію на Паризьку мирну конференцію.

Однак, об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через ряд обставин не було тоді доведено до логічного завершення. Не стала Соборна УНР після злуки ані унітарним державним утворенням, ані федеративним. ЗУНР зберегла за собою власні органи законодавчої та виконавчої влади з чітко окресленими обсягом і напрямів їхніх повноважень. Влада Директорії й надалі обмежувалася територією на схід від річки Збруч. Кожне з державних утворень розпоряджалося власними військами, дії яких, щоправда, певним чином

співкоординувалися обома командуваннями і урядами. Крім того, де-юре остаточне рішення про зазначене державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі Збори. Отже, ці дві національні українські формації складали, швидше, конфедеративне державне об'єднання, що було зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними тогочасними причинами. Головна з них – скрутне становище, в якому незабаром опинилися Директорія УНР та її уряд, які змушені були під натиском більшовицьких військ залишити майже всю територію України.

Не менш трагічною виявилися і доля ЗУНР. 19 березня 1919 року польське військо, підсилене завдяки Антанті армією Галлера, розпочало наступ на Львів, а 24 травня новий наступ поляків з теренів Буковини підтримали війська Румунії. УГА змушена була відступити до Кам'янця-Подільського, куди відійшли й війська Директорії. Уряд ЗО УНР в цих важких обставинах надав Президентові Є.Петрушевичу надзвичайні повноваження, проголосивши його Диктатором. З свого боку, С. Петлюра не бажав поступатися своєю владою. За цих умов поглибилися незгоди між урядами УНР і ЗО УНР: для першого головною небезпекою були денікінці та більшовики, для другого – поляки і румуни.

Некомпетентність Головного отамана і його прагнення одноосібного керівництва привели до вибуху кількох антипетлюрівських заколотів в Армії УНР і гнівного обурення західньоукраїнських урядовців. 29 квітня 1919 року відбулася спроба державного перевороту в УНР на чолі з отаманом В.Оскілком, якого підтримав член Директорії П. Андрієвський. Заколотники вимагали призначити Є.Петрушевича тимчасовим Президентом України до скликання Установчих Зборів, а військову владу передати командувачеві Української Галицької армії М. Омеляновичу-Павленкові. При цьому у вимозі було й скасування головного штабу українського республіканського (директоріяльного) війська, що означало позбавлення С.Петлюри військової влади. Крім того, повстанці вимагали усунення від керівництва військовими справами С.Петлюри та А.Макаренка, а також створення коаліційного уряду у складі представників Галичини і Наддніпрянщини. Заколот, однак, не мав успіху і був придушений. Майже через місяць в УНР знов здійнявся протипетлюрівський заколот полковника Петра Болбочана, який також прагнув проголосити диктатуру Є. Петрушевича і

командувача УГА генерала О. Грекова. Під таким тиском і початком більшовицького наступу С. Петлюра змушений був поступитися і піти на співробітництво з Є. Петрушевичем, а також запросити його представників до складу Ради Народніх Міністрів УНР. Проте між керівництвом обох братських республік вже встигла вирости прірва непорозуміння і накопичитися вибухова сила протиріч. Іскрою ж для вибуху послужили відомі події 30-31 серпня 1919 року у Києві, коли місто було одночасно зайняте денікінськими і петлюрівськими військами. Супротивники одразу розпочали бої в столиці, після чого підрозділи УНР залишили місто.

Надалі ж українські війська знову було відкинуто до Кам'янця-Подільського. Намагаючись урятувати ситуацію і дістати підтримку Польщі в обороні від більшовицького наступу, УНР погодилася на її територіяльні домагання. 24 травня 1919 р. повноважний емісар Директорії (С. Петлюра) і прем'єр Польщі підписали таємну угоду про надання УНР „допомоги та підтримки”. За нею Україна зрікалася Східньої Галичини і визнавала Західню Волинь невід'ємною частиною Польщі, а себе – підлеглою у зовнішньополітичних справах і, до того ж, гарантувала всі права польському населенню тощо. Це означало для західніх українців зраду спільних інтересів України. Уряд ЗО УНР розпочав переговори з командуванням генерала А.Денікіна і вже 5 листопада підписав угоду про канігуляцію УГА. 16 листопада 1919 року С. Петлюра здав полякам тогочасну столицю УНР Кам'янець-Подільський. Наступного дня соціал-демократ С.Петлюра підписав перемир'я з Добровольчою Армією.

В ці ж дні уряд ЗО УНР оголосив про відмову надалі дотримуватися акту про злуку та постанов Трудового Конгресу, а Є.Петрушевич з членами уряду емігрував до Відня. 2 грудня 1919 року представники УНР і Варшави підписали проєкт Деклярації, згідно з яким Польщі віддавалися Холмщина, Полісся, Підляшся, Західня Волинь і Східня Галичина. ЗО УНР подала два протести, але діячі УНР їх не брали до уваги. Тоді 20 грудня 1919 року Є.Петрушевич скликав у Відні засідання уряду ЗУНР, на якому було прийнято рішення про одностороннє скасування Акту Злуки.

Українська державна єдність розвалилася. Соборність УНР було зруйновано, власне, українськими ж руками, а за цим відбувалася й втрата національної державности. Це гірка наука і повчаль-

на сторінка історії для сьогоднішніх і майбутніх українців. Досвід цей вчить, що у часи негод і боротьби слід відкинути власні амбіції і політичні, чи будь-які інші, гешефти перед першочерговим і святим обов'язком зберегти національну єдність народу та Українську Соборну Самостійну Державу. Кожен клаптик української землі є всією Україною і усі, від малих та відчужених, але наших споконвічних земель повинні бути об'єднані в лоні Великої Соборної Української Держави: від Мarmorомщини і Придністров'я до Берестейщини, Рильщини і Стародубщини, від Посяння, Холмщини і Підляшшя до Донщини і Кубані.

Хоча на початку ХХ ст. Соборна Україна припинила своє існування, Акт Злуки залишився тією знаменною подією, що мала велике історичне значення. Він дав змогу заманіфестувати перед усім світом про неподільність українських земель, єдність і солідарність українського народу, став прологом, дороговказом для сучасної соборної суверенної України.

Про автора:

Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук, громадсько-політичний діяч, поет. Київ.